

A kötet elején lévő magyar nyelvű tanulmány román és német nyelvű összefoglalója is olvasható, a sorozat követendő jó szokásához híven. A kötetet a Személynévmutató, a Nyomdahelyek, nyomdatulajdonosok, nyomdászok és kiadók mutatója és végül a Possessormutató zárja. A Személynévmutatóban azonban sajnos nem szerepelnek a kötet elején olvasható tanulmányban említett személyek és helynevek, valamint a katalógusrészben lévő könyvek címében olvasható nevek is olykor kimaradtak (a szerzők és a szerzői közreműködők nem), így például nem derül ki, hogy a mikházi könyvek között megtaláljuk a már említett Assisi Szent Ferenc-életrajzot Bonaventura tollából két kiadás három példányában is (Nr. 444, 445). Mindezek ellenére Bányai Réka könyve kiváló, alapos munka, amely nagymértékben hozzájárul a kora újkori, s azon belül is a ferences gyűjtemények ismeretéhez.

ZVARA EDINA

Körmendy Kinga, Lauf Judit, Madas Edit, Sarbak Gábor, *Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, az Érseki Simor Könyvtár és a Városi Könyvtár kódexei*, szerk. Madas Edit, Esztergom, Budapest, Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Akadémiai Kiadó, OSZK, 2022 (Fragmenta et codices in Bibliothecis Hungariae, VII-A). 449 p.

Kinga Körmendy, Judit Lauf, Edit Madas, Gábor Sarbak, *Katalog der mittelalterlichen Handschriften in Esztergom, Die Bestände der Kathedralbibliothek, der erzbischöflichen Simor-Bibliothek und der Stadtbibliothek*, hrsg. von Edit Madas, deutsche Fassung von András Vizkelety, Esztergom, Budapest, Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Akadémiai Kiadó, OSZK, 2022 (Fragmenta et codices in Bibliothecis Hungariae, VII-B). 433 p.

Több szempontból is újító vállalkozás két kötetét tartjuk a kezünkben. Pontosabban megújuló, vagy mondjuk, változó vállalkozását. A 2024-ben ötvenéves *Fragmenta Codicum* kutatási program Mezey László, Vizkelety András, Madas Edit és most Sarbak Gábor irányítása alatt többféle, szakmailag mindig indokolható változtatásokat eszközölt munkája eredményének kiadásakor. 2021-re már világhossá vált, hogy a nemzetközi szakmai érdeklődésre számot tartó kódexkatalógus nem jelenhet meg csak magyarul és csak latinul sem. Nem meglepő, hogy a nemzetközi szakma képviselői nem tanulnak meg magyarul, latinul pedig sokszor már kényelmetlen dolgozni. Ha a szerkesztőcsapat a korszellemmel akart volna úszni, akkor angolul adja ki a kötet idegennyelvű változatát, azonban a német fordítás melletti döntésnek alapos szakmai okai vannak. A sorozat VI. kötetében (2007) a kutatócsoport már szigorúan a német kutatási alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft) ajánlásai mellett kötelezte el magát a kódexek és a fragmentumok leírásában, és nemzetközi érdeklődésre is elsősorban a német nyelvterületről, illetve a német kulturális terület (Köztes-Európa) országaiból számíthatnak.

Esztergom, a katalógusba foglalt kódexek őrzési helye, különleges helyet foglal el a magyar művelődés történetében és a kutatás történetét tekintve is, hiszen az itteni gyűjtemények állományának feltárása és a gyűjteménytörténetek fokozott figyelmet élveztek a kutatócsoport részéről. A két történet sajnálatosan csak kevéssé ér össze, mert a mai könyvtárakban a török hódoltság előtti időkből csak elenyésző olyan dokumentum maradt, amely már 1543 előtt is Esztergomban lett volna. A kódex- és kéziratállomány leírásában az elmúlt ötven évben Kovách Zoltán, Vizkelety András, Berkovits Ilona és Szelestei Nagy László munkája kiemelkedő. Eredményeik részleteikben is megjelennek a mostani leírásokban. Az esztergomi könyvtárak története Körmendy Kinga munkája a kötetekben. A német változatban ez korántsem olyan részletes, mint a magyarban. Magam Paul Lehmann publikációira gondolva (az esztergomi középkori kéziratanyagról, illetve a Fugger-könyvtárakról) talán meghagytam volna a német kötetben is az eredeti tanulmányt, amely kiváló összegzése nem csupán

a fennmaradt dokumentumoknak, hanem olyan összefoglaló, amely elégséges egy szakembernek is, ha nem helyismereti mélységig érdekelt a történelmi anyagban való elmerülésre. Ha pedig ilyen olvasója akad, ő könnyen tovább tud lépni a jegyzetanyag mentén az elmélyülésben.

A gyűjtemény története általános tanulságokat fogalmaz meg a magyar történelemlről is – fontosnak tartom ezt mindig aláhúzni a nemzetközi szakma előtt (ez újabb érv lett volna a teljes német fordítás mellett) –, hiszen rövid szövegben soha nem elég szembesíteni kollégáinkat azzal, mit jelent évszázadokra háborús terület lenni. Az a tény, hogy a török várfoglalás (1543) előtt a könyvtárakat nem menekítették szervezetten Pozsonyba és Nagyszombatba, még a magyarországi olvasók előtt sem magától értetődő ismeret, ahogy az sem, hogy a török időkben a maradék állományt Budára szállították. Ez magyarázza, hogy a 19. század első felében visszatérő gyűjteményekben miért nem voltak a középkorban is Esztergomban őrzött könyvek. A Budára szállítottak is Bécsbe (1686), majd újra Budára (1932, velencei egyezmény) kerültek. Ugyancsak furcsa érzés, de fontos gondolatokat tisztáz, ha belegondolunk, hogy amikor a 18. századi nagy könyvgyűjtő esztergomi érsekekről, kanonokokról olvasunk, nem szabad a fejünkben Esztergomot képzelni a gyűjtemény háttérébe, ezek a könyvtárak Nagyszombatban, vagy éppen Pozsonyban voltak, és csak 1820 és 1852 között költöztek a primási székhelyre.

Azt gondolom, hogy Körmeny Kinga rövid tanulmánya – kellően koncentrálv a kódexkatalógus részeként szerepeltetett kötetekre – didaktikus rendben teszi tisztába Esztergom nagyobb könyvgyűjteményeinek történetét, a főszékesegyház, a káptalan, a Pozsonyban élő főpapok, Simor János érsek, Ipolyi Arnold nagyváradi püspök és Helischer József városi tanácsos könyvtárát.

Madas Edit részletesen ír az esztergomi könyvtárak középkori állományrészeinek katalogizálásának történetéről, nem feledkezve meg senkiről sem a történetben, és kiemelve Szelestei Nagy László munkájának értékeit. Fontos és eligazító információja, hogy külön megemlíti, melyik régibb katalógust, illetve jegyzéket közlő munkát nem helyettesíti a mostani modern feldolgozás. Így, aki általában a magyar könyvtártörténet iránt érdeklődik, nem kényszerül olyan munkák áttekintésére (Berkovits Ilona, Kovách Zoltán és Körmeny Kinga munkáiról van szó), amelyekben a mostani könyvhöz képest nem talál új információt.

A katalógusban 59 kódex és 6 kódextörredék leírása található, illetve nem feledkeztek el az eladott és lappangó dokumentumokra vonatkozó ismeretek közlésétől sem (4 kódex, 1 törredék).

Az egyes tételek leírásában a nemzetközi ajánlásokat követik, illetve azt a hagyományt folytatják a szerzők, amelyet a sorozat megelőző tagjaiból is ismerhetünk. A bemutatás a részletes leírással kezdődik, felsorolva aztán a kódex tartalmának teljes, vagy részleges kiadásait, jelezve a hasonmás 'editio' létét, illetve megadják, ha a Magyar Tudományos Akadémián, vagy a nemzeti könyvtárban mikrofilm található róla. A digitális változat meglétét bölcsen nem az egyes tételeknél jelzik, hanem a bevezetőben Madas Edit utal arra, hogy ha van ilyen, akkor a Főszékesegyházi Könyvtár honlapján (<http://www.bibliotheca.hu>) érhető el. A Könyvtár URL-címe talán nem gyakran változik a jövőben. A könyvtárak együttműködésének a felelőssége, hogy minden egyéb helyen hozzáférhető numerikus másolatról – például az MTAK is digitalizálta a mikrofilmtára jelentős részét – tudjon az őrző esztergomi gyűjtemény. Így az információk egy helyen teljessé tehetők és teendők, továbbá a teljességre a jövőben is törekedni kell.

A kódexek állapotát részletesen mutatja be a katalógus, kitérve a mai ismereteink szerint azonosítható kezekre, akik a kéziratot írták, másolták. A hangjegyek jelölésének a ténye külön paragrafus ebben a bemutatásban. A kódex díszítettsége nem egyszerű leírás, hanem a szakirodalom alapján rövid értékelés is. Hasonló ehhez a kötések bemutatása. Ezeket a részeket Boreczky Anna és Rozsondai Marianne külön lektorálta.

Nagyon fontosnak látom, hogy a kódex tulajdonlásának bemutatása (proveniencia jegyek) mellett külön kitérnek a szerzők annak használatára, hogy ki, mikor, milyen formában forgatta a kötetet (amennyiben ez megállapítható). Annak ellenére, hogy a most az érseki székvárosban lévő kötetek

jelentős többsége nem volt Esztergomban a középkorban sem, a possessorjegyek és a használatra utaló más bejegyzések jelentős adalékokkal szolgálnak egyes könyvtárak, illetve az olvasás kora újkori történetéhez. Csak példaként említek néhány ilyen dokumentumot.

Az esztergomi középpapságból kevés egykori tulajdonost azonosítottak, de a török kiűzése előtti időből felbukkan Szondy Pál nagyprépost (1533–1538), illetve Radossényi Márton kanonok, szlovák hitszónok (1645–1653) neve. Szondy Pál közismert a bolognai Collegium Illyricum et Hungaricum alapításáról. 1558-ban halt meg rozanói címzetes püspökként. A könyv, amelyet ekkor az esztergomi gyűjteményre hagyott (Nagyszombatban), 1505-ben, a Bécsi Egyetem hallgatójaként Pesti Huszár József vásárolta. Ótőle az ugyancsak pesti, Nagyszombatban már Pesthy Alberthez került, aki mával vitte a Felföldre. Tőle szerezhette meg Szondy.

Az esztergomi érsekek – Bakócz Tamás, Szalkai László, Oláh Miklós – és más püspökök, mint Filipecz János vagy Várdai Ferenc neve is előfordul az egykori tulajdonosok között. Több olyan bejegyzés is felbukkan az anyagban, miszerint egyes kódexek egykor a *Bibliotheca Corvina* részét képezték volna. Szenci Csene Péter (†1622) református lelkész Budán vett egy kötetet, amelyről azt tudta, hogy Hunyady Mátyásé volt (*Isidorus Hispalensis*). Egy másik kötet ugyancsak Budáról került Ferenczffy Lőrinc nyomdászhoz, akinek halála után nyolc évvel, 1648-ban Czobor Imre (†1652 után) szerezte meg (*Maurus barát kódexe*). (Nem értem miért szerepel az 1630-as dátum Czobor neve mellett a mutatóban, hacsak nem Nagy Iván egyetlen konkrét életrajzi adata alapján.) Újabbban a cseh könyvtörténészek fedezték fel Czobor Imre könyvtárának maradványait, amelyek 1652 után kerültek a Wallenstein család tulajdonába, Münchengrätzbe (Mnichovo Hradistě). Az a tény, hogy az ismert, közel négy száz kötet nagyobb fele ősnymtatvány, illetve 16. századi kiadvány, vagy azt jelzi, hogy Czobor Imre örökölte a család korábbi generációinak könyveit (ezt az egyéb könyvbejegyzések nem támasztják alá), vagy azt, hogy a főnemes bibliofil indíttatásból szerzett meg régebbi kiadványokat. Egy darab I. Mátyás könyvtárából természetesen több főúr vágya volt, néhánynak sikerült is hozzájutni.

Révai István „et amicorum” típusú bejegyzése nem az első felbukkanó darab, vagyis a Révai család környezetében is tovább kutatható egy olyan kör, amelynek tagjai közösen használtak bizonyos könyveket.

Mivel a mostani kötetben jelentős számú liturgikus kódexszel találkozunk, a mutatók számát megnövelték (az előforduló szentek mutatója, a szentek magyarországi ünnepeinek táblázata, a himnuszok és a szekvenciák mutatója). Kiemelném azt a tényt, hogy dacára a számos szerzőnek, a csoport nem gondolta, hogy minden részletkérdésre megnyugtató választ tudnak adni. Ezért vontak be külső szakértőket a munkába, a vízjelekkel, a kötésekkel kapcsolatosan, vagy éppen zene-, vagy művészettörténeti kérdésekben. Üdítő, ahogy nem spóroltak a mutatókon, így például külön ellenőrizhetjük, hogy ismerik-e a katalógus készítői bárkinek, bármely, Esztergomban őrzött kódexére vonatkozó megjegyzését (ne feledjük, az egyes kódexek leírását teljességre törekvő szakirodalmi hivatkozással zárja). Mivel nem nagyszámú könyvről van szó, a régi tulajdonosi bejegyzések nem kaptak külön mutatót, hanem az általános személynév mutatóban találjuk őket, itt azonban rövid életrajzzal (amennyiben ismert a bejegyző személy). Érdekes megoldás a tárgymutató összevonása a *Személynév-, helynév-, cím- és tárgymutatóban*. Az olyan tétel ebben, mint „Ősnymtatvány-kiadások idézve a katalógusban” kiváló olvasmánytörténeti adalékokat takar.

Maradva ennek a mutatónak az olvasásánál, kitérnék néhány kutatási területre, amelyek művelői nagy köszönettel tartoznak e katalógus szerzőinek. Napjaink divatos témája a kép és a szöveg viszonyának vizsgálata. A mutató „Ábrák” tárgyszava az ábra tartalmát is megadja. Apró ’lacuna’-ként is említem – de fontosabb a tartalma – az „Alfonz-táblázatok ld. Bolygómozgás-táblázatok” utalót. Itt a „Bolygómozgás-táblázatok ld. Táblázatok” utaló szerepel. A „Táblázatok”-nál természetesen helyre-zökken az érdeklődő lelkivilága. A vízjeleknek külön mutatójuk van, a könyvkötéseket az összevont mutatóban találjuk, ahol szerepelnek műfajok megnevezései, vagy éppen a „Címerek” címszó is.

Ismertetőm végén nem kívánom említés nélkül hagyni, hogy a könyv kiváló érzékkel megválasztott szövegtükörrel, betűtípussal és illusztrációkkal jelent meg. A szakkönyv kategóriában a „Szép Magyar Könyv” versenyen is indulhat.

MONOK ISTVÁN

Melius Juhász Péter, *Hitviták és könyörgések*, szerk. Oláh Róbert, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűjteményei, 2022 (A Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények kiadványai), 424 p.

Melius Juhász Péter fáradhatatlan munkássága első összegzésének a Bartha Tibor által szerkesztett *Studia et acta ecclesiastica* című sorozat 1967-ben megjelent második kötete tekinthető: *A Második Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve*. Az ezt követő évtizedekben számos részlettanulmány és főként igényes facsimile kiadványok jelezték a Meliusz tevékenységének jobb megismerésére irányuló törekvéseket és igényt. Az életmű egészére vonatkozó rendszeres kutatás azonban nem folyt. A most bemutatandó válogatás, amely a Győri János által szerkesztett *A Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények kiadványai* elnevezésű sorozatban jelent meg, reményeink szerint ennek a munkának az origójává válik majd.

A kötet tizenhárom írást foglal magába. Két előszót, Fekete Károly, illetve a szerkesztő Oláh Róbert tollából, ezt követően négy facsimilét Meliusz műveiből, ezekben összesen Meliusz hat írása található meg, három magyar és három latin nyelvű. Mind a négy hasonmást egy-egy tanulmány kíséri, a három latin nyelvű kiadványt pedig azok magyar fordítása követi. A szerkesztő célja az volt, hogy ritkaságnak számító, nehezen hozzáférhető Meliusz művek váljanak közkinccsé. Ám a véletlen úgy hozta, hogy ez a külső, elsődlegesen könyvészeti szempontból összeállt anyag igen jól reprezentálja Meliusz munkásságának egyik fő területét, a hitvitákat, méghozzá többféle műfajba, magyar nyelvű dialógusokba, latin nyelvű vitairatokba és hitvallásba öntve. Ezekon kívül pedig található köztük egy ugyancsak magyar nyelvű imádságyűjtemény.

A kötet szerkezetét a négy hasonmás négy nagyobb egységre tagolja. Az érdemi ismertetést ezért e négy rész sorrendjében érdemes elvégezni.

Az első egység címe, *Két dialógus és az első magyar nyelvű imádságoskönyv*. Az itt található facsimilében Meliusznak három magyar nyelvű munkája olvasható: (1) *A keresztiének nyomoruságokban való vigasztalalásoknak és könyörgéseknek igaz modgya...* (2) *Az hitről es az kereztiensegrwl való vetekedes*. Megjelentek Debrecenben, Huszár Gál nyomdájában, 1562-ben (RMNy 183). E kettős kiadvány első darabjának második része egy imádságyűjtemény, *Minden fele szwkseges könyörgesnek igaz moggya rövid sommaba*. A nyomtatvány második felében olvasható *Vetekedésnek*, amint azt Oláh Róbert megállapította, társszerzője lehetett Szegedi Gergely, Meliusz debreceni lelkész-társa.

A facsimile kiadványt három forrásból állította össze a szerkesztő. Az „A” füzet első két levele csupán egy, a 16–17. század fordulója körül készült kéziratos másolatban maradt fenn, amelyet ma az Országos Széchényi könyvtár őriz. Az összesen hatvan levelet tartalmazó nyomtatvány további részei pedig a londoni British Library és a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár egymást kiegészítő példányaiból származnak. A három mű szövegéből kettő, a *Vigasztalás* és a *Vetekedés* betűhű átiratban, a *Könyörgések* pedig mai helyesírással már korábban is megjelent a *Studia et acta ecclesiastica* harmadik kötetében (Debrecen, 1973) Kormos László, illetve Márkus Mihály gondozásában és tanulmányaival. Most azonban egységes formában, a korábbi közlések tévesztéseitől mentesen, összefüggően vált olvashatóvá a teljes 16. századi kiadvány.

Az első egység másik darabja, a kötet szerkesztőjének, Oláh Róbertnek a tanulmánya, *Melius Juhász Péter két dialógusa és imádságai*, összefoglalja a Meliusz munkájára vonatkozó könyvészeti,

DOI 10.17167/mks.2023.2.295-300